

TÓT ÉVA

A munkavégzéshez kapcsolódó informális tanulás jellemzői, az így szerzett tudás feltárásának és hasznosításának lehetőségei

I. rész

A kutatás fő célkitűzése az volt, hogy az empirikus adatgyűjtés eszközeivel, hazai kontextusban értelmezze az informális tanulás fogalmát, elsősorban a tág értelemben vett munkavégzéshez kapcsolódó tevékenységek elemzésével. A munka során életútinterjúk segítségével kívántuk feltárni az informális tanulás munkaerő-piaci szempontból releváns hazai sajátosságait, és az így szerzett tudás hasznosításának jellemzőit.

A kutatás módszerei

Az egyéni életutak kontextusában a legszélesebb értelemben vett tanulás kulcsmozzanatait törekedtünk azonosítani. Az életpályákat alapvetően tanulási pályákként értelmeztük. Azt kerestük, hogy ki, kitől, milyen módon, milyen tudáselemeket vesz át, mely tudásait, kinek, hogyan adja át, és mi ezeknek a mozzanatoknak a funkciója az egyéni életpálya egészének alakulásában. Hogyan tudja az egyén mozgósítani illetve hasznosítani meglévő ismereteit, és hogyan jelennek meg az így megszerzett tudásai az álláskeresésben, a munkanélküliség mint élethelyzet megoldásában, illetve egy új foglalkozás vagy munkahely megtalálásában.

A kutatás keretében szervezett tehermunka során összesen 60 életút-interjú készült. Az egyéni életút-interjúk mellett 4 csoportos beszélgetésre került sor. Az előzetesen tervezett négy fókusz-csoportból (tematikus csoportos beszélgetésből)

három az álláskereső egy-egy csoportjával készült, egy pedig a képzés és munkaerő-piaci szakemberekkel szervezett többórás eszmecsere volt. Ezen felül megkerestünk a munkaügyi ellátórendszerben dolgozó gyakorlati szakembereket, hogy a velük készült beszélgetések alapján részletes képet kapjunk arról, hogy az ellátórendszerben milyen programok működnek, illetve milyen módon kezelik a munkanélküliekre vonatkozó képzettségi, képzési adatokat az ellátórendszer egyes intézményei. Az elemzésben az interjúk és a beszélgetések leírt szövegét többféleképpen dolgoztuk fel. A zárótanulmányban nyolc összefoglaló olvasható, amely nyolc jellegzetes életpálya bemutatásával érzékelteti az egyes tanulási formák egymáshoz kapcsolódását, az egyes tudások sokféle alkalmazási lehetőségét.

Az interjúalanyok kiválasztásakor a munkanélküliségben érintettek két, viszonylag jól elhatárolható csoportjához sorolhatókat kerestük. Az

alacsony iskolázottságú, illetve a legalább középszintű végzettségű álláskeresőket, lehetőség szerint olyanokat, akik a munkaügyi ellátórendszer által kínált valamilyen képzési programban is részt vesznek, vagy korábban részt vettek. Előzetes feltevésünk szerint e két csoport nem csak az életpályáját és tanulási pályáját illetően különbözik egymástól, de a tanulással kapcsolatos tapasztalatoknak is jellegzetesen eltérő mintázatait mutatja. Interjúalanyainkat két regionális képző központban, illetve a munkaügyi ellátórendszer különféle intézményeiben toboroztuk (családsegítő szolgálatok, álláskereső klubok, munkaközvetítő irodák). Abból a megfontolásból, hogy tapasztalatokban minél gazdagabb életutakat ismerhessünk meg, olyanokat, amelyek az iskolai pályafutás lezárulása után elegendő munka és tanulási alkalmat kínálhattak, igyekeztünk idősebb (30-35 év feletti) interjúalanyokat választani.

A munkanélkülivé válás az interjúalanyok zöménél kiemelt témaként szerepelt. E téma kapcsán a tanulás révén történő újrakezdésre kívántuk helyezni a hangsúlyt, miközben természetesen tisztában voltunk vele, hogy ezzel ellentétes esetek sorával is találkozunk.

Az informális tanulás folyamatairól alkotott előzetes képünk-

Tót Éva kutatásvezető, Felsőoktatási Kutatóintézet.

OFA Munkaügyi tárgyú kutatások. Kutatási összefoglaló

Ez a rovat a „Közösen a jövő munkahelyeiért” Alapítvány támogatásával jött létre.

ben fontos szerepet kapott, hogy az egyént ne csupán a különféle tudáselemek megszerzőjének, befogadójának tekintsük, hanem olyan személynek, aki mint tudásközvetítő is jelen van az informális tudásátadás kiterjedt körforgásában. Ezért az interjú során interjúalanyainkat nem csak arról kérdeztük, mit tanultak másoktól, hanem arról is, hogy a másoktól, saját tapasztalataikból, önképzésük során megszerzett tudásaik közül mit adtak, adnak, vagy tudnának átadni másoknak.

Az informális tanulás fogalma

Az informális tanulás jellemző folyamatainak feltárására törekedve azt kerestük – milyen az a tanult ismeretsajátítási mód, ahogyan az egyén a munkavégzés szempontjából releváns (de esetleg társadalmilag az adott időszakban vagy az adott munkapiacra leértékelődött) tudásokat megszerzi. Másfelől azt kívántuk feltérképezni, hogy milyen jellegzetes tudáselemek áramlanak ezeken az informális csatornákon. A tanulási tevékenységek közvetlen vizsgálata rávilágít, hogy a formális és nem formális, illetve informális tanulási módok többnyire szervesen összekapcsolódnak, és bár számos fontos különbség van közöttük, egymásba ágyazódásuk mikéntje legalább olyan lényeges, mint a közöttük levő különbségek.

Az informális tanulás rendkívül szerteágazó, és sokarcú jelenségének két kiemelésre érdemes területe közül az egyik a munkavégzéshez kapcsolódó (de nem feltétlenül a munkahelyen végbenemő!) nem szervezett ismeretátadás, tudásmegosztás, tapasztalati tanulás. A másik az egyéni (vagy akár társas keretek között, csoportosan folyó) önálló tanulás, önképzés. Ezek alapvetően szándékolt, tudatos, célokhoz köthető tevékenységek, még ha a célok nem is fogalmazódnak meg mindig explicit módon.

Míg a formális tanulási formák meghatározható életszakaszokhoz köthetők, az ebbe a csoportba sorolt tanulási módok lényegében az emberi élet legkorábbi szakaszától a legvégeig jellemzőek. Az egyes képzési és tanulási formák a szervezettség foka szerint rendezhetők el egy skála mentén.

Az interjúkból kirajzolódó életutakban szervesen egybekapcsolódnak, összefonódnak a különféle tanulási módok. Jellemző azonban, hogy vannak olyan ismeretek, amelyeknek megtanulásához több idő, és többféle tudásforrás (könyv, tanár, személyes tapasztalatszerzés, próbálkozások sora) is szükséges, vagy legalábbis a különféle ismeretforrások jelenléte, egyidejű használata gyorsabbá, eredményesebbé teszi a tanulást, biztosabbá a megszerzett tudást. Vannak olyan tudáselemek, amelyek a többség számára a legegyszerűbb, „ősi” tanulási módszer révén is elsajátíthatók. A tudások társadalmi értékelése összefüggésben van eloszlásuk módjával, és a tanulhatóságukkal. Az olyan egyszerű tevékenységek, mint pl. a házimunkák, részben emiatt számítanak alacsony státuszú tevékenységeknek. Az, amit a hétköznapi nyelvben „érzéknek” neveznek, azt a képességet jelöli, amely segít abban, hogy valaki bizonyos területeken azokat az ismereteket, amelyeket mások többnyire könyvből, vagy hozzáértőtől szereznek meg, maga fedezze fel, saját korábbi tapasztalatait, tudását alkalmazza egy új helyzetben. Vannak végül olyan tudások, tudáselemek, amelyeknek hozzáférhetősége felett „birtokosaik” szigorú társadalmi kontrollt gyakorolnak.

Az informális tanulás statisztikai mérése

Az élethosszan tartó tanulás jelzavának terjedésével egyidejűleg megkezdődött azoknak az eszközöknek a keresése is, amelyek

révén a közpolitikai döntéshozók képet alkothatnak arról, hogy mi jellemzi a népességnek a szervezett képzésen túli tanulását, illetve a különféle tanulásösztönző programok hatása mérhetővé tehető. Az informális tanulás statisztikai mérésére tett kísérletek jellemzője, hogy

- alapvetően magának a tanulási tevékenységnek a folyamatára kérdeznek rá (tanult-e, tanul-e, fog-e tanulni ilyen módon);
- emellett a tanulás módjára, az igénybe vett eszközökre összpontosítanak, kevésbé, vagy egyáltalán nem az azok használata révén megszerzett tudás tartalmára, jellegére, alkalmazására;
- a mérés nem fogja át az egyén életútjának egészét, csupán egy adott referencia időszakra, többnyire a kérdezést megelőző 12 hónapra vonatkozik;
- többnyire az önképzésnek a tanultabb, „középosztályi” csoportokra jellemző mintázatát vetíti a népesség egészére;
- a legújabb mérési programok fontos eleme, hogy a tanulás tudatosságát tekintik válaszcímnak az ismeretgyarapodást eredményező minden más tevékenységgel (nem szándékolt, spontán tanulás) szemben.

A tanulás szociális mintázatai

A szülői család minden esetben alapvető jelentőségű tanulási környezetet jelentett, egyfelől a konkrét ismeretek átadása, másfelől a tanulóhoz való viszony alakítása révén. Természetesen ez az a folyamat, amelyben szorosan összekapcsolódik, és csak az elemzés szintjén választható szét az ismeretek, tudások átadása, és az a folyamat, amelyet nem tudatos, spontán tanulásnak, illetve – számos részletében empirikusan is vizsgált – családi szocializációnak neveznek a szakirodalomban.

Az informális tanulásban kulcsszerepe van a személyes kapcsolatoknak, az olyan személyeknek,

akik képesek, és akarják is tudásukat megosztani. A szülői család az első lépést jelenti annak a személyes társadalmi-társas hálózatnak a kialakításában, amely mind a tanulás, mind a lehetőségek megteremtésében és kihasználásában szerepet játszik. Sok interjúnk esetében az is nyilvánvaló, hogy az interjúalany nem is lép túl soha ezen a szűkebb vagy tágabb családi, rokoni hálózaton – munkahelyeit is ennek révén szerzi. Általában is elmondható azonban, hogy a családi, rokoni kapcsolatok (szülők, testvérek) úgy tűnik jóval nagyobb szerepet játszottak interjúalanyaink életútjának és tanulási pályájának alakulásában, különösen a munkanélküliség kezelésében, mint bármilyen más kapcsolat (iskolatársak, kollégák, barátok, munkaadók, tanárok, szomszédok, szakemberek).

Az általunk vizsgált közegben a családi környezet és az elindulás egyik meghatározó elemeként azonosítható a ház körüli gazdálkodással kapcsolatos ismeretek átadása. Interjúink mintegy kétharmadában fordult elő valamilyen formában az interjúalanyok családjában a ház körüli önálló gazdaságban végzett munka és a gyerekek ebben történő korai szerepvállalása. Az ehhez kapcsolódó tudáskészlet, vagy legalábbis annak alapelemei a városban élő családok esetében is jellemzőnek mondhatók.

Természetesen nem csak a szűk értelemben vett tárgyi tudások alkotják a család által közvetített ismereteket. A *tudásokkal való gazdálkodás* mikéntje legalább olyan fontos ismeret, amelynek alapmintái ugyancsak a családtól származnak. Ezek szabják meg, sokszor határolják be, hogy honnan hová vezetnek, vezethetnek az életutak, hogy a személyes életstratégiában hol a helye a különféle tanulási módoknak, az iskolázásnak, a felnőttkori képzésnek és az önképzésnek, informális tanulásnak. E tekintetben két jellegzetes alaptípussal találkoztunk.

Az alacsony iskolázottságú munkakeresők esetében, különösen azokban az esetekben, amikor a szülők nemzedéke is elsősorban fizikai erejére támaszkodott, és fegyelmezett bér munkásként töltötte életét, alkalmazkodva a mindenkori változásokhoz, többnyire ehhez hasonló summázatokban foglalták össze alapállásukat „bármilyen munkát elvégzek én, amíg erős vagyok”, „megcsinálom én bármit”, „semmilyen munka nem szégyen”.

A másik tipikusnak tűnő minta jobb híján (és röviden) a „polgári neveltetés” névvel azonosítható. Hagyományosnak nevezhető tartozékai – az eredetileg a műveltség összetevőjének és nem gyakorlati tudásnak minősülő – idegennyelv-tanulás, a zongorázás, a kézimunkázás, amelyek „nehéz idők”-ben fontos tartalékot jelentenek. A szülői, nagyszülői generáció esetében ezeknek a tudásoknak, a mozgósítását többnyire inkább a politikai okból való társadalmi kirekesztettség, nem pedig a munkapiacról való gazdasági okok miatti kiszorulás kényszeríti ki. A tevékenységek azonban részben hasonlóak, az interjúalanyok – nagyszüleikhez, vagy szüleikhez hasonlóan – fordításból, magánórák adásából, vagy bedolgozói munkák végzéséből próbálják átvészelní a munkanélküliség időszakát.

A sokféle „privát” tudásnak a szürke gazdaságban való hasznosítása az egyik legtipikusabbnak nevezhető fordulat az interjúkban.

A munka világához kapcsolódó tanulás legjellemzőbb módja a munkahelyi betanulásoknak az „eligazítás” mellett az idősebb, tapasztaltabb, közvetlen munkatársaktól való kérdés, megfigyelés alapján való eltanulás. Ugyancsak tipikusnak nevezhető a speciális képzettséget nem feltétlenül igénylő adminisztratív munkakörökbe való betanulás, amely az irodákban többnyire a munkát régebben végzők és a kezdők párba állítása révén történik. Több, ilyen munkakörben meg-

fordult interjúalany fogalmazott úgy, hogy „az adminisztrációban nincs olyan, amit ne tudna bárki megtanulni”. Az egyes munkavállalók közötti különbségek főként abban mutatkoznak meg, hogy valaki nem csak a hogyanra, hanem a miértre is kíváncsi.

Az interjúkban a munkahelyi közegben jellemző tanulási technikák közül (adminisztratív, irodai jellegű munkák esetében) elsősorban a személyes információ és tanácskérés jelenik meg, felettől, bizalmas viszonyban álló kollégától vagy az adott területen illetékes munkatársaktól. A személyes (kétszemélyes) alakzat (kérdőző, kérdezett) fizikai munkák, szakmunkák esetében összekapcsolódik a tapasztaltabb fél munkavégzésének megfigyelésével. A modern nagyvállalatok magasan képzett munkavállalói körében jellemző technikák említésével az interjúk egyikében sem találkoztunk.

Az is jellemző körülmény, hogy az interjúalanyaink által otthon vagy privát megrendelőknél végzett munkák természetüknél fogva sokszor egyedül végzett tevékenységek – tehát a felmerülő problémák, kérdések esetén nem áll rendelkezésre a tapasztaltabb munkatárstól való azonnali, spontán kérdés lehetőség. Ilyen esetekben a személyes tapasztalás, és az abból levont tanulság (vagy a korábbi, „hozott” tapasztalatra építő analógias problémamegoldás) felértékelődik, mint az új ismeret forrása.

Az interjúkban megjelenő tanulási képletek jelentős részére jellemző, hogy szorosan összefonódnak bennük a privát és a társadalmilag szervezett munka világához kapcsolódó elemek.

A szervezett iskolai képzés időben egyenletes haladásként írható le. Az egyes fokozatokon keresztül való felfelé haladás egyenlő hosszúságú tanévekhez kapcsolódik, így a folyamat lineáris előre(felfele)haladásként értelmezhető, ábrázolni is ilyen módon szokták. Ettől eltérően az

informális tanulás egyik legfontosabb jellemzője, hogy mozzanatosan, sokszor előre nem kiszámítható módon van jelen, illetve jelenik meg az emberek életében. Emellett az informális módon történő tanulásra sokszor jellemző az átadott tudáselemek töredékes volta, egymáshoz képest nem szisztematikus rendezettség, illetve a tanulási folyamat szakadozottsága. Ez utóbbi annyit jelent, hogy az egymást kiegészítő, erősítő tudáselemek nem minden esetben egymáshoz szervesen és közvetlenül kapcsolódva, egymásra épülve jelennek meg. A tanulási folyamatnak ez a töredékes jellege fakadhat az ismereteket átadó személyből, a tudás átadója és a „tanuló” közötti személyes kontaktus nem rendszeres voltából, az adott ismeret komplex voltából, és még sok egyéb tényezőtől.

Néha drámai események miatt rövid idő alatt szerez valaki alapvető jelentőségű ismereteket. Ilyen, a tanulást nagymértékben ösztönző (vagy sajátos pályákra terelő) helyzetek adódhatnak a csa-

ládán belül és azon kívül egyaránt. Például ilyenek lehetnek az életút fordulópontjai (házasság, lakóhelyváltás, gyerek születés, válás, súlyos betegségek, közeli hozzátartozók halála), amelyek komoly tanulási kihívásokat is jelentenek. Az általunk kérdezettek életében a korábbi generációk számára társadalmi méretű drámai eseménynek minősülő alkalom (mint pl. háború, kitelepítés) már nem volt jelen, mégis az utóbbi két évtized társadalmi átalakulása hatásában sokak számára megrázó volt, így például interjúalanyaink zöme számára korábbi munkahelyük elvesztése is ilyennek tekinthető.

Az interjúkban a család története igen sok esetben a család korai felbomlásáról és annak következményeiről szólt. Az interjúalanyok számára a családok szétesése olyan feladatokkal járt, hogy korán „felnevelt” munkák végzésére kényszerültek, kistestvérek, nagyszülők, vagy akár az egyedül maradt beteg szülő teljes körű ellátására, a háztartás önálló megtervezésére, a szülő helyettesítésére. A betegség mint a család életét

átrendező esemény interjúalanyaink jelentős csoportjánál bukkant fel fontos tényezőként.

Természetesen interjúalanyaink döntő többsége számára maga a *munkanélkülivé válás* jelentette azt a fordulatot, kitüntetett jelentőségű életeseményt, amely addigi életpályájuk során szerzett ismeretek mozgósítását, újak megszerzését nagymértékben ösztönözte vagy kikényszerítette. Önmagában a munkapiac kiismerésének kényszere, az álláskeresés tapasztalatainak feldolgozása, a munkanélküli létforma megismerése, az álláskeresés néha hosszú hónapokig, évekig elnyúló folyamata komplex „tanulmányi csomagot” jelent az érintettek számára. Az ellátási intézmények, jogszabályok megismerése, álláskeresői technikák elsajátítása, a jövedelemkiesés miatt a korábbi életvitel átrendezése, a spórolási trükkök kidolgozása, alkalmi munkák és más kereseti lehetőségek feltárása alkotja a „tananyagot”, s mindezek mellett komoly önismereti leckékre is számítaniuk kell az álláskeresőknél.

HIRDETÉSI FELHÍVÁS

Munkaügyi, humánpolitikai szakemberek, menedzserek, vezetők számára

- konferenciákat,
- tanfolyamokat,
- tréningeket,
- továbbképzéseket,
- nyelvtanfolyamokat

hirdessen a Munkaügyi Szemlében!

Várjuk szakkönyvajánlataikat és álláshirdetéseiket is.

Hirdetési áraink

borító oldal	120 000 Ft + ÁFA
1 belső oldal	100 000 Ft + ÁFA
1/2 oldal	50 000 Ft + ÁFA
1/4 oldal	25 000 Ft + ÁFA

Színes borító

1 oldal	170 000 Ft + ÁFA
---------	------------------

Háromszori megjelenés esetén 10% kedvezményt biztosítunk.

Címünk: Munkaügyi Szemle
1137 Budapest, Radnóti Miklós u. 2.
Telefon/Fax: 329-37-44